

УДК 929.52-058.12РОДЗЯНКИ(477.63)”17/18”(049.32)
DOI: 10.31651/2076-5908-2023-1-160-162

Serhiy Savchenko

*PhD (Historical Sciences), Associate Professor of the Department of Document Studies and Information Activities, Ukrainian State University of Science and Technology, Dnipro, Ukraine,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3615-2343>
e-mail: serhijs@gmail.com*

**COSSACK LEADERS, OPPRESSORS OF THE PEOPLE,
DISRUPTIVE BURNERS OF LIFE, FLAMING REVOLUTIONARIES
(Book review: Zaruba, V. (2022). Rodzianka: Pillars of the Empire. Dnipro, Lira.)**

Сергій Савченко

*кандидат історичних наук, доцент кафедри
документознавства та інформаційної діяльності, Український
державний університет науки і технологій, м. Дніпро, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3615-2343>
e-mail: serhijs@gmail.com*

**КОЗАЦЬКІ ВАТАЖКИ, ГНОБИТЕЛІ НАРОДУ,
РОЗПУСНІ ПРОЖИГАТЕЛІ ЖИТТЯ, ПОЛУМ'ЯНІ РЕВОЛЮЦІОНЕРИ
(рецензія на книгу: Заруба В. Родзянки: стовпи імперії. Дніпро, Ліра, 2022. 190 с.)**

Книжка відомого українського історика, доктора історичних наук, професора Віктора Заруби про Родзянків є продовженням численних історико-генеалогічних студій, об'єктом яких стали правлячі кола Наддніпрянської України: козацька старшина та дворянство, що значною мірою й еволюціонувало з тієї старшини впродовж XVIII – XIX століття. Тема катеринославського дворянства за останні тридцять років практично не досліджувалася, за незначними винятками. Певно далася взнаки її «неактуальність» як у часи правління партноменклатури, так і у період незалежності, коли акцентувалося на державотворенні, національному відродженні та народниках з їх любов'ю до селянських мас. Дворянство в цю картину явно не вписувалося. Тому, з огляду на вражаючий доробок історика, можемо говорити про періоди «до Заруби» і «від Заруби» у дворянознавчих студіях на матеріалах Катеринославської губернії.

Дворянська проблематика знайшла різноаспектне відображення у цілій серії Авторових праць, серед яких згадаємо такі як: «Дворяне Екатеринославской губернии» (Дніпро, 2016. 560 с.), «Родословник екатеринославских дворян» (Дніпро, 2017. 546 с.), «Катеринославські дворяни. Матеріали для біографістики, генеалогії та персоналістики» (Дніпро, 2019. 1024 с.), «Материалы для истории екатеринославских дворян» (Дніпро, 2019. 476 с.), «Гнедін Дмитро. Мої спогади. Підготовка до друку, передмова та коментар докт. іст. н, проф. В.М. Заруби» (Дніпро, 2020. 112 с.), «Загублені у часі. Нариси з історії катеринославського дворянства» (Дніпро, 2020. 216 с.), «Алексееви: як минає земна слава» (Дніпро, 2022. 187 с.), «Генеалогія катеринославського дворянства» (Дніпро, 2022. 300 с.) Варто згадати в цьому переліку розвідки про Полів, Негрескулів, Гофштеттерів, Абаз та інші дворянські родини, пов'язані походженням чи маєтностями з Подніпров'ям.

Концепцію Автора пронизує декілька засадничих ідей та підходів. Передовсім відсутність будь-яких намірів ідеалізувати своїх героїв, найменших спроб приховати від читача їхні непривабливі або й навіть огидні та аморальні риси. Родзянки, Гаркушевські, Полі, Нечаєви, Савицькі, Алексееви та інші поміщики Південної України, що дістали свої статки через вірне служіння царизму, показані як люди свого часу, дуже далекі від ідеалів «благородного сословия». Вони приходять на арену історії буквально нізвідки, займаються розбоєм та здирництвом, пиячать, без кінця судяться одне з одним та своїми селянами, не

стримують себе у розпусті й заводять гареми, і не лише із жінок (як-от предок голови Державної Думи – Петро Родзянко, що жив зі своїм кучером і катував дружину), обкрадають казну, пропивають свої економії, мордують не лише кріпаків, але й своїх рідних.

Роботу «на благо народу» цих діячів у дворянських та земських установах історик часто характеризує як лицемірну демагогію, базікання та пустомельство, чим воно в дійсності і було. Таки не варто, як це часто буває, сприймати народолюбиві ораторські виступи, оприлюдненні у журналах засідань земських зібрань, за чисту монету. Зважаймо, що друга половина XIX століття – це вже початок епохи відкритої легальної політики з усіма її добре знаними популістичними атрибутами.

Дослідник поставив за мету показати на прикладах численних біографій та сімейних історій, як з авантюристів, шукачів пригод та пройдисвітів («дітей різних народів»), що шукали кар'єри та матеріальної поживи на колишніх землях Війська Запорозького, складалася «опора трону», як відбувалася їхня нобілітація, як колишні запорожці, борці за волю українського народу, перетворювалися на посібників імперської колонізації, зваблені чинами в новій царській табелі та маєтностями з кріпацькими душами. Їхній становий егоїзм, обмеженість, недалекоглядність, зажерливість, власне, і призвели до революції. У 1917 році, побачивши, куди вітер дме, катеринославське дворянство з легкістю зреклося монархії, показово перейшовши «на бік народу». Історик не втомлюється давати моральну оцінку колишній еліті та її представникам, застосовуючи для цього й вельми прикрі характеристики.

Зразковим політичним флюгером В. М. Заруба вважає Михайла Володимировича Родзянка – голову Державної Думи та крупного поміщика Новомосковського повіту, спорідненого з багатьма дворянськими й навіть аристократичними родинами імперії. Про нього, що дуже дивно, ні в Україні, ні за її межами донині не було написано не лише жодної книжки, а навіть ґрунтовної статті.

Праця, яку ми нині хочемо коротко представити, якраз і присвячена родині Родзянків, яку Автор метафорично означив «стовпами імперії». Та й самі себе вони такими вважали.

Отже, книжка складається з тематично і хронологічно з'єднаних між собою нарисів, кожен з яких має яскраву назву: «Із грязі в князі», «Фундатори династії Родзянків», «Славних прадідів великих правнуки», «В гостях у Сошина», «Фалєєвська спадщина», «Загадкава католичка Марія», «Ангельський друг», «Кредити, маєтки, Содом і Гоморра», «Майоратна вотчина», ««Крушитель» імперії», «О, Відрадо, родзинковий рай», «Катастрофа», «Втеча».

У додатку подано генеалогічний розпис роду Родзянків. Це перший в історичній науці докладний генеалогічний аналіз цієї родини, яка посідає доволі помітне місце в історії України з кінця XVII ст. Було простежено родоводні нитки від засновника роду Івана Родзянка (чи Родзинки), козака з Хорольської сотні (початок XVII ст.), до останніх представників роду, які були ще живими наприкінці XX ст. Книгу проілюстровано портретами та фотокартками давніх та новітніх членів родини.

На широкому історико-культурному тлі показано як український козацький рід, що вийшов на арену історії «з глибин темної Руїни», ставав щодалі помітнішим, розгалужуючись і покриваючи родовими тенетами не лише терени підросійської України, але й ширші простори імперії. Автор, вказуючи і на позитивні факти з життя родини чи симпатичні риси характеру чи поведінки окремих Родзянків, зі співчуттям описуючи сумну долю жінок цього роду, схиляється у своїй синтезі до того, що вони є яскравими репрезентантами денационалізованої еліти, яка могла би бути осердям державно-політичної тягlosti України, натомість – віддала перевагу асиміляції в структури імперської панівної верстви.

У зв'язку з цим значна увага приділяється процесу обростання Родзянків землями, чинами, зв'язками, маєтностями, якими імперія віддячувала своїм слугам за вірну службу. Маємо змогу дізнатися в усіх подробицях чим володіли і як господарювали у своїх маєтках ці слуги престолу, як судилися за майно, межувалися із сусідами, як ставилися до своїх кріпаків і звільнених селян. Автор пише, що хоч Родзянки й не були відвертими садистами, як сусідні поміщики Струкови чи Харченки, що насолоджувалися катуванням невинних

кріпаків, але все ж і їхні стосунки із селянами не вирізнялися гуманізмом. Зокрема, вони дістали від реформи всі можливі спекулятивні вигоди, наприклад, змусивши селян сплачувати за десятину землі подвійну суму.

Найвідомішим представником Родзянків (серед обох ліній – полтавської та катеринославської) є «крушитель імперії» Михайло Володимирович. Історик не шкодує яскравих фарб для змалювання його історичного образу, який пройшов щаблі докорінної трансформації: від вірної опори трону, що співпрацював з чорносотенцями та вимагав смертної кари для учасників революції 1905 – 1907 рр., до «революціонера», якому поталанило опинитися на вершині влади в мить краху імперії. Утім його столична думська діяльність не розкривається. Автор лишив цю сторінку іншим дослідникам, а можливо й собі на пізніше, обмежившись наразі діяльністю «крушителя» на Катеринославщині та його родинними зв'язками.

Михайло Родзянко показаний як політично бездарна людина, що волею обставин опинилася на політичній вершині, але виявилася ні на що не здатною. Пригадаємо, що в перші дні революції, коли до провінції інформація надходила уривчасто та спотворено, уява збуреної вуличної юрби витворила з Михайла народного героя, якому деякі ентузіасти хотіли ставити пам'ятник за життя у самому центрі Катеринослава (згодом там стоятиме повалений нині Ленін). У дійсності, як показано в книзі, Родзянко був здатним видавати себе за поважного і мудрого діяча, що опікується духовністю та подарунками для бідних дітей, лише в часи миру та стабільності. Революція потребувала інших лідерів – більш рішучих і, додамо від себе, значно більш аморальних, цинічних, кровожерливих та неперекірливих у засобах, ніж Михайло Володимирович. Діяч, що реагував на розгул безладу та анархії 1918 року заціпенілим лежнем на ліжку у своєму новомосковському маєтку, не годився на роль лідера ані революції, ані контрреволюції.

Складається враження, що вир подій підніс його на вершину влади цілком випадково, він не зміг втриматися на цій короточасній хвилі, конкурувати з молодими політичними пройдисвітами за прихильність мінливої юрби. Кабінетний інтриган не зумів стати вуличним політиком та збурювати натовпи істеричними промовами про любов до народу. Він, певно, не цілком усвідомлював, що взагалі відбувається, і мріяв про свій затишний, покритий очеретом білий будинок у родовому гнізді Відраді Новомосковському повіті. Там він 1918 року і опинився, очікуючи ласки долі на своєму ліжку у глибокій депресії. Чи думав він тоді про свою історичну відповідальність за те, що коїлося? Родзянко, врешті-решт, став жертвою того плину подій, до розгортання яких він був безпосередньо причетний. «Гнобитель та русифікатор українського народу», як називає його Автор, таки зміг втекти до Сербії, помер там у злиднях, був похований на чужій землі коштом чужого уряду, вже в той час усіма забутий.

Ключовими перевагами книжки В.М. Заруби є поєднання гостро-публіцистичного стилю з глибоким аналізом першоджерел (це документи низки українських та зарубіжних архівів, родословні книги, спогади, листування, щоденники та ін.), а також уміння розібратися в генеалогічних хитросплетіннях та чітко схематизувати неймовірно заплутані родинні нитки.

Монографічна студія про Родзянків заповнює значну прогалину в історії Катеринославщини XVIII – початку XX ст. та Подніпров'я загалом.

Надійшла до редакції / Received: 12.04.2023
Схвалено до друку / Accepted: 02.06.2023

